

SZOKÁS ÉS TÖRVÉNY

A Magyar Történelmi Társulat konferenciája

2018. december 7-én

A Magyar Történelmi Társulat *Szokás és törvény* című konferenciáját 2018. december 7-én tartották az Eötvös Loránd Tudományegyetem Gombocz Zoltán termében. Homoki Nagy Mária levezető elnök üdvözlő szavaiban kiemelte, hogy a jogtörténeti és a köztörténeti korszakhatárok nem azonosak, ezért fontos, hogy a középkori joggal foglalkozó kutatók ne tekintsenek merev határként 1526-ra.

A kezdő, gazdag diaanyaggal illusztrált előadást Mikó Gábor (MTA-HIM-SZTE-MNL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport) tartotta *A Corpus Juris Hungarici megszületése* címmel. Az első ízben 1584-ben megjelent művet Mossóczy Zakariás nyitrai és Telegdi Miklós pécsi püspök állította össze, a szorosan vett törvények mellett nem törvényjellegű szövegek (például uralkodók rövid életrajzai, az ország püspökségeinek és megyéinek felsorolása stb.) is szerepelnek benne. A törvényszövegeket kronologikus sorba rendezték I. (Szent) Istvántól kezdve egészen I. Rudolf 1583-as törvényéig, de nagy hiátusokkal. Az előadó kiemelte, hogy a kiadott anyaghoz már Kovachich Márton György is kritikai megjegyzéseket fűzött, felhívva a figyelmet a szöveg pontatlanságaira, ezeket azonban a Corpus Juris nagy tekintélye miatt nem javították. Bizonyos, hogy a Corpus Juris forrásai nem eredeti oklevelek, noha az összeállítók tudatában voltak fontosságuknak. Ám ezek szétszórtan, különböző megyei, városi, egyházi és családi levéltárakban rejtőztek, sokszor elfelejtve. A Jagelló-korban országgyűlési határozatok hozták a régi törvények összegyűjtéséről, de csak egyetlen olyan kódexről tudunk, amelyben szerepelnek ilyen szövegek. Az előadó elmondta, hogy az 1540 és 1580 közötti évekből már több olyan munkát ismerünk, melyekben régi törvényeket gyűjtöttek össze, egy részük az akkori közelmúlt törvényeit, mások teljességre törekedve I. István törvényeitől kezdve tartalmazznak szövegeket. Ezek közül bemutatta a Nádasdy-kódexet, amelyben a Corpus Jurishoz hasonlóan az időbeli hiátusokkal szereplő törvények mellett helyet kaptak más jellegű szövegek is. Az éveken keresztül, több szálon futó gyűjtőmunka eredményeit végül a Coprus Juris szerkesztői rendezték, összehasonlítottak több kéziratot, a kronológiai hibákat kiküszöbölték, és végül egységes kéziratot alkottak. Az előadó szerint a hazai régi joganyag összegyűjtése a 16. században vált fontossá, mert a Habsburg-államba való betagozódás során ez lett a szuverenitás egyik pillére.

Szőcs Tibor (MTA-HIM-SZTE-MNL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport) *Eskü és földeskü a peres bizonyítás során* című előadásában a Mossóczy Zakariás és Telegdi Miklós által összeállított Corpus Juris Hungariciben a nem törvényjellegű

szövegek között felsorolt 17 eskütípus egyikével, a határjárások során alkalmazott esküvel foglalkozott. A Corpus Juris ebben az esetben nemcsak a szöveget, hanem az eskü során követendő szertartásrendet is közli. Ez utóbbit az előadó részletesen ismertette: a vitatott birtokon (nem megszentelt helyen!) leteendő földeskü előtt a birtokot felbecsültették, és az esküre kötelezettnek annyi eskütárral kellett eskü tennie, ahány márkát ért a birtok. A kijelölt napon a királyi ember és káptalani tanúságtevő jelenlétében a határ egy pontján gödröt ástak, amelybe egy ember belefért derékig, abba az esküre kötelezett mezítláb, övét megoldva, fedetlen fővel beleállt, egy marék földet tartva a feje felett szóról szóra elismételte az eskü szövegét, amelyet a hiteleshelyi ember előmondott. Ha végzett, akkor az eskütársak következtek. Az előadó elmondta, hogy a forrásokban a földeskü 1236-ban jelenik meg, a kezdetben csak pár szavas formula a 15. század elejéig folyamatosan bővül, a szertartás többi elemét csak szórványosan említik. Adódik a kérdés, hogy ha a földeskü használata a 16. század közepére megszakad a Magyar Királyságban, akkor annak leírása hogyan került bele a Corpus Jurisba? A forrást az előadó a *Quadrupartitum*ban találta meg, de kiemelte, hogy az ott olvashatóaknak az oklevelek néhány ponton ellentmondanak: például a Négyeskönyv szerint csak a peres félnek kellett nekivetköznie, míg a középkori szövegek hangsúlyozzák, hogy az eskütársaknak is ugyanazon külsőségeknek kellett megfelelniük. Az ismert 14. századi földeskü-mintákkal sem mutat párhuzamot a Négyeskönyv szövege. Az előadó arra a következtetésre jutott, hogy akkor jegyezheték le, amikor az már nem volt az élő jog része, de még nagyjából emlékeztek rá. A leírás felkeltette az esküformulákat is gyűjtő Mossóczy figyelmét, s így került be a Corpus Jurisba.

C. Tóth Norbert (MTA-HIM-SZTE-MNL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport) *Szokásból (?) törvény: a nádori cikkelyek* címmel tartott előadásában a nádori hivatal betöltésével, illetve a nádor jogkörével foglalkozó, hagyományosan 1486-ra datált nádori cikkelyek körüli problémákról beszélt. A cikkelyeket első ízben az 1553-ra elkészült *Quadrupartitum* jegyzi le, de az 1540-es években is ismertek lehettek, szövegük több kéziratot törvénygyűjteményben is szerepel. Hivatkozott rájuk I. Ferdinánd 1561-ben, törvénytörvény először 1681-ben. Az előadó elmondta, hogy a 12 nádori cikkelyt három nagyobb csoportra lehet bontani: a szokásjogot rögzítő (1., 3., 8., 9. és 10.), az igényeket megfogalmazó (2., 4., 5. és 6.), valamint a „fantázia-szülte” cikkelyekre (7., 11. és 12.). A középkorban a nádori hivatal kereteit az 1222-es *Aranybulla* és annak 1231-es megújítása rögzítette, átfogó és rendszeres szabályozása nem volt. Ferdinánd és Szapolyai János megbízottainak olmtützi tárgyalásain Ferdinánd követői részletesen ismertették a nádornak az ország életében és az új király választásakor betöltött szerepét, s ennek kritériumai alapján Szapolyai választása nem volt törvényes. Érveik egyeztek a nádori cikkelyek szokásjogi részével és az 1526-os rákosi országgyűlés 2. és 22. cikkelyével;

de nem konkrét törvényhelyekre hivatkoznak, hanem általánosan az „ország régi szabadságára”, összefoglalják a korábbi gyakorlatot. Az előadó kiemelte, hogy a nádori cikkelyekben megjelenő kérdéskörök együtt csak I. Ferdinánd király és a Habsburg-dinasztia berendezkedésének első szakaszában voltak egyszerre aktuálisak. A nádori cikkelyek szerepét pedig abban látja, hogy a királlyal szemben bővíteni hivatottak a Bátor István 1530. évi halála óta üresedésben lévő tisztségre választandó új nádor jogkörét. Az 1530 és 1554 között tartott országgyűléseken nem választottak nádort, mivel a rendek a szokásjog alapján igyekeztek biztosítani számára az országos főkapitányi jogkört, ennek jogalapját pedig a nádori cikkelyek adták. A király végül beleegyezett a nádorválasztásba, majd a nádori cikkelyek szövege belekerült a Corpus Jurisba, az 1608. évi országgyűlés pedig törvényerőre emelte azokat. C. Tóth hangsúlyozta, hogy a nádori jogkör részletes és átfogó szabályozására csak az 1526 után berendezkedő Habsburg-dinasztia hivatali rendszerén belül került sor, középkori alapokon. Mátyás főherceg 1608-as koronázása előtt hozott törvényének 3. cikkelyében szabályozták a nádorválasztás módját, de hatáskörét részletesen nem. Ekkortól kezdve a nádori méltóság összeforrt a helytartói tisztséggel, de elveszítette katonai feladatait. Wesselényi Ferenc halála után nem választottak nádort, majd a nevével fémjelzett összeesküvés felszámolása után rövid ideig tartó reformkísérletet (Gubernium) követően I. Lipót rákényszerült a nádori tisztség betöltésére. Az Eszterházy Pál megválasztásáról és kinevezéséről szóló 1681. évi 1. tc. az első, mely nem csak általánosságban szól a nádor hatásköréről, rendelkezései pedig a nádori cikkelyekre vezethetőek vissza.

Tringli István (MTA BTK Történettudományi Intézet) *A szokás megváltozása. Mátyás nagy törvénykönyve a hatalmaskodások felbujtóiról* címmel tartott előadást. A középkori jogban a „szokás” több dolgot jelentett: 1. amit ma jogszabálynak mondunk; 2. a gesztusokat, mozdulatokat, amelyeket egy jogi cselekmény során eljátszottak; 3. az akkor élő jogra vonatkozó, az oklevelekben olvasható formulákat. Az előadó elmondta, hogy a középkori felfogás szerint a földesúrnak joga volt bármilyen módon megvédeni a birtokát és behajtani jogos követeléseit. Ha mindezeknek az elszenvedője az eljárást nem érezte jogosnak, akkor hatalmaskodás miatt panaszt tehetett. Az oklevelek kezdetben csak 1-2 személyt (rendszerint a földesurat) említik hatalmaskodóként, ő(k) ver(nek) meg teljes falvakat, hajt(anak) el állatokat stb. Az Anjou-kor elejétől már úgy fogalmazzuk, hogy a hatalmaskodást az úr tanácsára hajtják végre (ő a felbujtó). A 14. század közepétől kerülnek bele a formulába először összefoglalóan a segítők, és ekkor kezdik elválasztani, hogy pontosan ki és mit cselekedett; majd a század végéről hosszú névsorok maradnak fenn, melyek részletesen közlik, hogy ki volt a felbujtó (kinek a tanácsára cselekedtek) és ki vett részt a hatalmaskodásban tevőlegesen. Tringli kiemelte, hogy I. Mátyás 1486-os, perjogot rögzítő törvénykönyve szerint

a hatalmaskodásokat vissza kell szorítani és szigorúan kell büntetni, de az egyszerű és a nagy ügyeket elválasztja egymástól. Az egyszerű hatalmaskodásokat a jobbágyok hajtják végre, uruk sokszor csak később értesül róla. Elrendelik, hogy ilyen esetben a földesurat felbujtóként említő panaszokat többé nem lehet beadni, az indoklás szerint azért, mert nem lehet tudni, hogy tényleg a megnevezett földesúr tudtával és parancsára történt-e, ami – ahogyan az előadó hangsúlyozta – kánonjogi alapokra megy vissza. I. Ulászló 1492-es törvénye a fentiekhez hoztátette, hogy ha valaki más tanácsára igazgatja a birtokát, akkor vele szemben lehet ilyen panasszal élni. Innentől ismét megjelennek az oklevelekben a felbujtó földesurak elleni panaszok. A középkorban a jogszokás nem változatlan intézmény volt, hanem gyakran módosult.

A konferencián az elhangzott előadások után a közönség élt a kérdésfeltevés, hozzászólás lehetőségével. Bak János kiemelte, hogy meglátása szerint is van a nádori cikkelyeknek középkori alapjuk, ezekhez a későbbiekhez mindig hoztátettek egy kicsit, majd általánosan azt kérdezte az előadóktól, vajon miért nem gyűjtötték össze a 16. században az összes törvényt? C. Tóth Norbert válaszában kifejtette, hogy ha a regnáló király nem erősíti meg a korábbi uralkodók törvényeit, akkor azok semmissé válnak. Azokat a törvényeket írták át, amelyeket valamely okból fontosnak tartottak. Annyi törvényt ismertek, amennyi a Corpus Jurisban szerepel. Nógrádi Árpád Szőcs Tibornak feltett kérdésével arra kereste a választ, hogy mi történt, ha elrontották az eskü szövegét. Az előadó szerint az elrontott eskü érvénytelen volt. Feltehetően sokat hibáztak, valamint emiatt vitatkozhattak is, ugyanis I. Károly dekrétuma szerint már háromszor meg lehetett ismételni a szöveget. Homoki Nagy Mária hozzászólásában hangsúlyozta, hogy bár fontosak a római jogi hatások, legalább ennyire fontos minden országban a jog nemzeti fejlődése. Tringli István hozzáfűzte, szerinte több római jogi hatás érte a magyar jogot, mint amennyit ki tudunk ma mutatni; C. Tóth Norbert pedig az élő jogot rögzítő formuláskönyvek fontosságát emelte ki.

B. Halász Éva